

Віктор БЕДЬ

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНОСТІ, ДУХОВНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

Доповідь на XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах глобальних викликів» Україна, м. Ужгород, 28 листопада 2024 р. (у редакції від 01.07.2025 р.)

Анотація: У доповіді розглянуто українську національну ідею як фундамент державної ідеології, національного самовизначення та безпеки України. Автор аналізує причини ігнорування національної ідеї у державній політиці після 24 серпня 1991 року, вплив посткомуністичної радянської номенклатури, яка збереглася при владі в Україні, та породженої нею кланово-олігархічної системи, а також загрози з боку релігійних структур, пов'язаних із державою-агресором

– Російською Федерацією, і проблеми інформаційної та духовної безпеки. Особлива увага приділяється питанню необхідності офіційного визнання української національної ідеї як державної доктрини, яка має бути реалізована у владно-управлінській, правовій, освітній, культурній, військовій, безпековій, дипломатичній та духовній сферах відповідно до національного законодавства та міжнародного права.

Ключові слова: українська національна ідея, державна ідеологія, національне самовизначення, духовна безпека, Конституція України, національне законодавство, міжнародне право, національна пам'ять, Православна Церква України (ПЦУ), Гельсінський заключний акт, Організація Об'єднаних Націй, державний суверенітет, інформаційна політика.

Abstract: The report examines the Ukrainian national idea as the foundation of state ideology, national self-determination and security of Ukraine. The author analyzes the reasons for ignoring the national idea in state policy after August 24, 1991, the influence of the post-communist Soviet nomenclature, which remained in power in Ukraine, and the clan-oligarchic system generated by it, as well as the threat from religious structures associated with the aggressor state – the Russian Federation, and the problems of information and spiritual security. Special attention is paid to the issue of the need for official recognition of the Ukrainian national idea as a state doctrine, which must be implemented in the power-management, legal, educational, cultural, military, security, dip-lomatic and spiritual spheres in accordance with national legislation and international law.

Key words: Ukrainian national idea, state ideology, national self-determination, spiritual security, Constitution of Ukraine, national legislation, international law, national memory, Orthodox Church of Ukraine (OCU), Helsinki Final Act, United Nations, state sovereignty, information policy.

Вступ. Слово – як початок національного буття

«Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово»(Ів. 1:1). Пропонована тема – «Ігнорування української національної ідеї у державній політиці за часів незалежності, як одна з головних причин внутрішніх і зовнішніх викликів в Україні» – стосується питань, які, з одного боку, видаються зрозумілими, а з другого – виявляються незреалізованими у державному житті. Це й спричинило численні виклики як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, з якими зіткнулася наша держава. Як сказано у Святому Письмі: «На початку було Слово...» – так і з української національної ідеї, цього Слова українського духу, мала б починатися вся система державного, суспільного і духовного життя. Саме ця ідея, відображена у ключових законодавчих актах України – зокрема, в Декларації про державний суверенітет України [1] і в Конституції України [2], – визначає Україну як суверенну національну державу, що розвивається на основі самовизначення української нації.

Сутність української національної ідеї

Українська національна ідея – це глибока, багатовимірна і багатовікова категорія. Вона має історичні, культурні, духовні, правові та соціальні корені. Це не абстрактне гасло, а конкретна система цінностей і цілей, яка є стрижнем українського націотворення, державного і церковного будівництва. Вона є тією духовною і цивілізаційною основою, навколо якої об'єднується українська нація, формується й утверджується незалежна Держава Україна та Помісна Автокефальна Українська Православна Церква. Саме ця ідея об'єднує народ навколо спільного бачення майбутнього – побудованого на християнських, загальнолюдських та українських національних цінностях. Основні складові української національної ідеї включають:

- історичні етапи українського націотворення та збереження національної ідентичності етноукраїнської нації;
- етапи власноукраїнського державотворення та церковного будівництва;
- природне та міжнародне право на національне самовизначення і створення своєї незалежної суверенної держави Україна [3][4][5][6][7];
- догматичне і канонічне право на створення і утвердження власної національної Помісної Автокефальної Православної Церкви України;
- збереження української етнічно-національної ідентифікації, розвиток української національної мови, культури, духовності, історії та традицій;
- непереборне і незламне прагнення до незалежності та суверенітету держави Україна, вільної від зовнішніх впливів та домінувань;
- утвердження і розвиток демократії, верховенства права, дотримання прав людини і громадянина, свободи слова;
- побудова правової та соціально орієнтованої української держави;

- утвердження і розвиток вільної ринкової економіки, рівних можливостей для всіх громадян;
- європейська та світова інтеграція держави Україна на рівноправних засадах;
- забезпечення національної і територіальної безпеки держави Україна.

Міжнародно-правове обґрунтування права на національне самовизначення

Теоретично і у формально-правовому порядку основні положення української національної ідеї проголошені та закріплені у Декларації про державний суверенітет України [1], Конституції України [2], законах України, а також низці міжнародних правових актів, до яких приєдналася Україна: Декларація про державний суверенітет України (16.07.1990): «Україна, як суверенна національна держава, розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення» [1].

Конституція України (28.06.1996): «Спираючись на багатовікову історію українсько-го державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом, права на самовизначення...» [2]. Статут Організації Об'єднаних Націй (26.06.1945): «Розвивати дружні відносини між націями, засновані на повазі принципу рівноправності і самовизначення народів...» [3]. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (16.12.1966): «Усі народи мають право на самовизначення...» [4]. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (16.12.1966): «Усі народи мають право на самовизначення...» [5]. Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам (14.12.1960): «...усі народи мають право на самовизначення...» [6]. Заключний акт Гельсінкської наради з безпеки і співробітництва в Європі (01.08.1975): «Усі народи завжди мають право... забезпечити свій політичний, економічний, соціальний та культурний розвиток» [7]. На основі української національної ідеї формується і реалізується українська національна ідеологія.

Відсутність реалізації національної ідеї у державній політиці

Здається, все це є зрозумілим і беззаперечним. І багато хто, слухаючи подібні тези, може подумати: «Що нового тут сказано?». Здається, все вже відомо, ніби все очевидно. Проте, як свідчить реальність, ці речі залишаються не лише не реалізованими, а й часто ігнорованими навіть на рівні базових концепцій державного управління та політичного мислення. І, якщо ми з вами знаємо про існування такої категорії як українська національна ідея, розуміємо потребу у формуванні на її основі української національної ідеології, визнаємо необхідність функціонування системи української державної пропаганди – то, чому на 33-му році після відновлення незалежності

України ми продовжуємо перебувати у стані ментального, національного, релігійного і світоглядного розділення? Чому українська національна ідея, як основа побудови демократичної, правової, соціально орієнтованої та могутньої української держави, так і не стала державною ідеологією? І до яких наслідків це призвело, зокрема, в умовах смертельно небезпечної російсько-української війни 2014–2024 років? Ці питання потребують не лише рефлексії, але й глибокого переосмислення державної політики та ідеологічної стратегії України у відповідності до задекларованих у Декларації про державний суверенітет [1] та Конституції України [2] принципів, а також положень Статуту ООН [3] і Гельсінського акту [7].

Причини і наслідки ігнорування національної ідеї

Якось непомітно, самі для себе, крок за кроком, рік за роком, протягом 33-х років відновленої незалежності держави Україна, наше суспільство у своїй більшості перестало не лише проголошувати, а навіть думати й бажати розібратися в тому, що стало причиною наших нинішніх поразок і криз. Безапеляційно, першочерговим для нас сьогодні є національна єдність і перемога над безбожним московським путінсько-гундяївським режимом – окупантом. Але поряд з цим, якщо ми не дамо собі відповіді на питання: як держава з багатотисячолітньою історією, культурною та духовною спадщиною, великими природними ресурсами та мільйонами людей опинилася у стані внутрішньої дезінтеграції, то навіть після перемоги ми знову йтимемо болісним шляхом державного становлення.

Проблема пострадянської номенклатури у владних структурах

Це – наслідок того, що 24 серпня 1991 року відбулося відновлення державної незалежності України [1], але при цьому у владі залишилася та сама комуністично-радянська московська номенклатура, яка завжди була ідейно ворожою до української національної ідеї та державності. Вони ж проводили політику геноциду – Голодомору 1932–1933 років [2], масових політичних репресій 1936–1937 років, та блокували будь-які спроби відновлення незалежності після Другої світової війни. Це вони, починаючи з 1918 і аж до 1960-х років, унаслідок репресій, голодоморів, наслідків воєн знищили на теренах українських етнічних земель близько 40 мільйонів українців [2]. Ці цифри вже сьогодні обраховуються дослідниками – і вони реальні. Це майже дорівнює населенню всієї України на початку 1990-х років. Саме тому Україна так тяжко й повільно відновлювала свій генофонд та демографічну структуру. І навіть після 24 серпня 1991 року, руками нащадків тієї ж номенклатури, продовжувалися репресії – цього разу вже проти українських патріотів, дисидентів, духовних лідерів. Людей кидали до в'язниць, вбивали, переслідували. Українську автокефальну православу церкву намагались зняти з реєстрації, знецінити, знищити духовний центр нації. В умовах формальної незалежності продовжувалося духовне й інформаційне колоніальне

поневолення.

Після збереження при владі московської комуністично-радянської номенклатури в перші роки незалежності, державна система залишилася під її повним впливом. Не проведено було жодної люстрації. Навпаки – ці кадри трансформувалися у нову політичну та економічну еліту. Першим президентом незалежної України, як гіркий парадокс, став колишній ідео-лог КПУ – Леонід Кравчук. За його участі зберігся дипломатичний корпус, спецслужби, правоохоронна система, судова система та Збройні сили України – укомплектовані кадрами тієї ж радянської школи, що діяла під ідеологічним патронажем Москви. У більшості ці структури залишалися носіями антиукраїнської ідеології, що формувала внутрішній спротив усьому національному, автокефальному, державному. Це суперечило не лише очікуванням українського народу після проголошення Акту незалежності, але й основоположним засадам, зафіксованим у Декларації про державний суверенітет [1] та Конституції України [2], які передбачали утвердження Україною власного національного курсу, вільного від зовнішнього домінування та тоталітарного минулого.

Дипломатична система без національної ідеї

У дипломатичному корпусі, зокрема, опинилися колишні партійні функціонери – секретарі обкомів, райкомів, інструктори ЦК. Вони, ще донедавна вірні ідеї «єдиного-советського-народу», дуже швидко пере kwalіфікувалися в «демократів» і отримали ключові пости. Рішенням президії Верховної Ради було заборонено Комуністичну партію – формально. Проте ті ж самі люди, без партійного квитка, залишилися на посадах і продовжили керувати Україною. Більше того, саме ця група кадрів заповнила дипломатичні представництва України по всьому світу. Люди, які ніколи не поділяли української національної ідеї, представляли нову українську державу за кордоном, при цьому продовжуючи діяти в інтересах колишнього метрополітного центру – Москви. Значна частина з них зберегла зв'язки з КДБ та впроваджувала політику приглушення будь-якого українського національного прояву, що суперечить положенням Гельсінського заключного акту [7] та Статуту ООН [3]. Дипломатами України стали ті, хто в своїй основі не хотів її незалежності, хто роками працював на імперський центр, і хто продовжив це робити вже в статусі представників української держави. Згодом їх змінили їхні діти, можливо, більш орієнтовані на життя в Європі чи США, але не завжди проникнуті любов'ю й жертівністю до української держави. Саме така кадрова політика призвела до того, що за кордоном було відсутнє чітке і системне представлення української національної ідеї, її історії, духовності та правди про нашу боротьбу. Це суперечить обов'язку держави здійснювати зовнішню інформаційну політику відповідно до національних інтересів, про що, зокрема, йдеться у статтях Статуту ООН [3] і в положеннях Гельсінського акту [7]. Українська дипломатія, замість просування інтересів держави, часто займалася само-усуненням або навіть підігрувала кремлівським наративам. Це – прямий

наслідок того, що державна ідеологія не була побудована на українській національній ідеї, а кадрова система залишилася підконтрольною пост-радянським
силам.

Стратегічна помилка – ядерне роззброєння

Окрему увагу слід звернути на державну зраду, що відбулася у 1990-х роках – в інте-ресах посткомуністичної Російської Федера-ції, яка згодом стала військовим агресором. Йдеться про системне послаблення обороно-здатності України, знищення її ядерного арсеналу, втрату стратегічного військового потенціалу, демілітаризацію збройних сил. Все це робилося руками тих, хто залишився при владі після розпаду СРСР, під гаслами «миру», але в дійсності – в інтересах Моск-ви. Попри наявність значної опозиції в пер-шому складі Верховної Ради України, яка не дозволила ухвалити жодного законного рі-шення про відмову від ядерного статусу, зрада була здійснена в обхід парламенту. Тактичну ядерну зброю було вивезено з те-риторії України без належних правових про-цедур. Згодом і стратегічну зброю знищено – на основі домовленостей, що суперечили національним інтересам України і положен-ням Декларації про державний суверенітет [1], Конституції України [2] та нормам Ста-туту ООН [3]. Українське військо було демонтовано, ін-фраструктура – зруйнована, командування – деморалізоване. Таким чином, Україна була позбавлена одного з головних гарантів свого суверенітету, що і створило умови для агре-сії 2014 року, а згодом – повномасштабної війни 2022 року. Ці дії суперечили ключовим міжнародним актам, які гарантують право національних держав на суверенітет, безпеку і територіа-льну цілісність. Зокрема, Статут ООН [3] передбачає право кожного народу на самови-значення і захист від зовнішньої агресії, а Гельсінський заключний акт [7] підтверджує принципи недоторканності кордонів і не-втручання у внутрішні справи.

Втрата ідеологічного стрижня держави

Тим не менш, замість послідовної реалі-зації задекларованих у Декларації про дер-жавний суверенітет України [1], Конституції України [2], Статуті ООН [3], Гельсінському заключному акті [7] та міжнародних пактах [4], [5] принципів – зокрема, права на самовизначення, гарантій суверенітету, духовної ідентичності, захисту територіальної ціліс-ності, розвитку національної культури, мови та церкви – Україна від самого початку від-новлення незалежності опинилася у ситуації підміни цінностей. Посткомуністично-радянська номенкла-тура не просто зберегла свої позиції у владі – вона зміцнила їх, поступово перетворивши молоду українську державу на кланово-олігархічну структуру, відірвану від україн-ської національної ідеї. Ця номенклатура не лише не поділяла національної ідеї, але й не розуміла, не приймала і не бажала її втілення та реалізації в державній політиці. У результаті – на шкоду національній без-пеці та стратегічним інтересам – Україна втратила свій ядерний статус, знищила стра-тегічну авіацію та ракетне озброєння, зали-шилася без боездатної армії, фактично зруй-нувала військово-

промисловий комплекс, не сформувала національної інформаційної і духовної стратегії, яка б відповідала її історичному праву на самовизначення.

Церковне питання як виклик національній безпеці

Також надзвичайно великою проблемою для майбутнього України стало те, що українська держава не взялася належно вирішити українське церковне питання. Особливо в період президентства Леоніда Кравчука державна політика фактично протидіяла відродженій у XX столітті Українській Автокефальній Православній Церкві [1]. Це призвело до глибокого розділення в українському православ'ї, яке продовжує негативно впливати на єдність українського народу. У червні 1992 року було спричинено черговий церковний розкол – формально під гаслом об'єднання, але фактично – для підриву позицій УАПЦ. Усі подальші спроби відновити історичну справедливість наштовхувалися на опір з боку пострадянської державної номенклатури, що діяла всупереч як церковним канонам, так і положенням Конституції України [2], які гарантують свободу віросповідання та невтручання держави у справи Церкви. Церковне питання як виклик національній безпеці

Однією з найгостріших стратегічних помилок української держави стало ігнорування важливості церковного питання як складової національної безпеки, духовної ідентичності та геополітичної незалежності нації. Замість того, щоб належно підтримати третє відродження Української Автокефальної Православної Церкви у 1989–1990 роках як історичної національної Церкви українського народу, влада – особливо в період президентства Леоніда Кравчука, колишнього ідеолога Комуністичної партії УРСР – фактично протидіяла УАПЦ, яка поставала в умовах національного пробудження та розпаду СРСР [1].

У червні 1992 року за прямого втручання посткомуністичної влади було штучно інспіровано черговий церковний розкол – під формальним гаслом "об'єднання православних", але з фактичним підривом канонічних позицій УАПЦ. Це "об'єднання" відбулося під політичним тиском, без участі повноти Собору УАПЦ, в обхід канонічних процедур та з використанням адміністративного ресурсу. Таке втручання грубо порушувало канонічний устрій Церкви, її автономність і соборноправність.

Наслідком цієї політики став тривалий церковний поділ в українському православ'ї, що десятиліттями послаблював духовну єдність народу і створював ґрунт для ворожої пропаганди. Усі спроби відновити історичну справедливість та канонічну єдність православ'я в Україні наштовхувалися на опір посткомуністичної номенклатури, яка діяла не лише заради збереження влади, а часто – в інтересах Російської Федерації, через інфраструктурний вплив Московського патріархату.

Це втручання прямо суперечило положенням Конституції України [2], яка гарантує свободу віросповідання та невтручання держави у справи релігійних організацій. Втручання державної влади у внутрішнє життя Церкви спотворило церковне середовище, підірвало довіру до держави з боку національно-свідомого духовенства та вірян і зруйнувало шанс на природне духовне

відновлення.

У підсумку, українське православ'я на десятиліття залишилося розділеним між трьома структурами:

- Українською Автокефальною Православною Церквою (УАПЦ);
- Українською Православною Церквою Київського патріархату (УПЦ КП);
- Українською Православною Церквою Московського патріархату (УПЦ МП).

Саме УПЦ МП – як структурний підрозділ Московського патріархату – зберегла і донині зберігає широку мережу впливу в Україні: духовного, психологічного, пропагандистського, інституційного та фінансового. У час повномасштабної гібридної війни Російської Федерації проти України ця мережа становить реальну загрозу національній безпеці, оскільки слугує інструментом релігійної гібридної агресії.

І хоча 15 грудня 2018 року, з ласки Божої, у святій Софії Київській відбувся Об'єднавчий Помісний Собор, на якому більшість ієрархів УАПЦ, УПЦ КП та окремі архієреї УПЦ МП заснували єдину Помісну Автокефальну Православну Церкву України (ПЦУ), – структурна присутність Московського патріархату в Україні зберігається до сьогодні. Більше того, ця структура цілеспрямовано використовується ворогом як інструмент впливу на свідомість вірян, для розпалювання міжрелігійної ворожнечі, послаблення авторитету ПЦУ та інформаційного прикриття антидержавної діяльності. Сучасна відсутність послідовної державної політики щодо підтримки та сприяння розвитку Помісної Автокефальної Православної Церкви України, яка 6 січня 2019 року офіційно отримала Томос про автокефалію (підписаний 5 січня 2019 року) від Вселенського Патріарха Варфоломія I (Архондоніса), – тобто церкви, яка об'єднує більшість православних вірян України, – є очевидним проявом нехтування українською національною ідеєю в духовній сфері. Така байдужість або пасивність держави створює реальну загрозу тривалого духовного, ідентифікаційного та цивілізаційного розколу, що несумісне з вимогами національної безпеки України та суперечить як положенням Конституції України [2], так і міжнародним зобов'язанням, закріпленим у Статуті ООН [3] та Гельсінському заключному акті [7].

Проблема духовної безпеки і ідеологічної нейтральності

Відсутність державної програми щодо духовної безпеки та ідеологічного самозахисту України суперечить основоположним принципам самовизначення і культурної автономії, закріпленим у Статуті ООН [3] і підтвердженим у міжнародній практиці. Недостатня увага до цієї сфери відкриває простір для релігійного впливу агресора, що підриває внутрішню єдність і послаблює обороноздатність країни в умовах воєнного стану. Відсутність української державної ідеології – тобто системи ціннісних, історичних, культурних, мовних, духовних і правових орієнтирів, що мають бути закладені в основу усіх напрямів державної політики – як необхідної основи для реалізації української національної ідеї у всіх галузях суспільного життя, є об'єктивною реальністю та беззаперечним фактом. Жодна ключова сфера – від системи державного управління, правоохоронної й

судової систем, освіти, науки, культури, духовного життя і військової справи до інформаційної, безпекової, економічної та міжнародної політики – не має узгодженого, цілісного й системного національного ідеологічного стрижня, заснованого на цінностях української національної ідеї та спрямованого на захист і розвиток української нації та Української держави. Такий ідеологічний вакуум, який є наслідком панування посткомуністичної політичної традиції й відсутності структурного перегляду імперсько-радянської спадщини, не лише гальмує розвиток і послаблює державну стійкість, але й перешкоджає утвердженню самодостатньої, суверенної, національно зорієнтованої Української держави. Особливо гостро ці негативні наслідки проявилися та продовжують проявляти себе в умовах жорстокої, важкої і затяжної російсько-української війни, яка стала екзистенційним випробуванням для української нації, її держави, духовної ідентичності, культурної тяглості та політичної суб'єктності. Це прямо суперечить положенням Конституції України [2], зокрема її статтям про державність, суверенітет, мову, культуру, духовність і право української нації на самовизначення, а також міжнародно-правовим нормам, закріпленим у Статуті Організації Об'єднаних Націй [3], Міжнародних пактах [4], [5], Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам [6] та Гельсінському заключному акті [7].

Українська національна ідея – втрачене джерело державної ідентичності

У цій ситуації українська держава дедалі більше перетворюється на ідеологічно нейтральний простір, у якому домінують чужі або відверто антинаціональні концепти. Це сприяє духовному розмиванню ідентичності, ослабленню опору в умовах зовнішньої агресії та зводить нанівець усі зусилля щодо вну-трішньої консолідації народу. Відсутність ідеологічно закріпленої української національної ідеї в державній політиці створює вакуум, який швидко заповнюється альтернативними – часто ворожими – парадигмами. Такий вакуум не є порожнім: його наповнюють гібридні наративи, постмодерністська дезорієнтація, чужі світоглядні й ідеологічні матриці, які нав'язують Україні відмову від власної національної тяглості, історії, мови, духовності, культури, традиції та самобутньої ідентифікації.

У дитячих садках, школах, вишах, засобах масової інформації та навіть у структурах державного управління часто відсутній цілісний світоглядний і виховний підхід, що базувався б на українському духовному, історичному та культурному досвіді й сприяв популяризації української національної ідеї. Натомість маємо фрагментарність, конформізм, підміну національного запозиченим, проникнення космополітичних ідей, нав'язування непритаманних українській культурі цінностей і понять – що унеможлиблює єдність та цілісність української нації. В умовах російсько-української війни це не лише гуманітарна криза – це загроза самому національному існуванню. Нація, яка не знає, ким вона є, – не знає і за що вона воює, що захищає і чого прагне для себе та своїх нащадків поміж інших народів світу. Без усвідомлення

своєї національної самобутності, історичної спадщини й тяглості, духовної, культурної та морально-правової місії, без почуття власної гідності й самодостатності – нація не має ні духовного, ні вольового, ні мотиваційного ресурсу для тривалого спротиву, самореалізації та утвердження себе як суб'єкта історії. Саме українська національна ідея є тим ціннісним кодом, що формує єдність у багатоманітні, перетворює народ із розпорошеного населення на свідому політичну спільноту, здатну розвиватися, захищатися, чинити спротив зовнішньому по-неволенню чи внутрішній тиранії й творити власне майбутнє. Брак національної ідеї також позбавляє Україну морального авторитету у світі. Без чітко артикульованої власної ідентичності – заснованої на праві, духовності, історичній тяглості й справедливості – українська держава сприймається не як суб'єкт, а як територія геополітичної конкуренції. Саме тому повернення української національної ідеї до публічної політики, системи освіти, церковного будівництва, національного медіапростору, міжнародної комунікації та системи державного управління – є не лише актом історичної справедливості, а й питанням виживання, розвитку та утвердження Української держави у XXI столітті й надалі.

Недостатність зовнішньої пропаганди української ідентичності

Відсутність державної політики щодо пропаганди української національної ідеї як всередині країни, так і за її межами, зокрема у країнах розвинутої демократії, є серйозною стратегічною прогалиною. Це суперечить положенням Декларації про державний суверенітет України [1], яка вимагає утвердження і поширення ідеї українського національного самовизначення, та Статуту ООН [3], який гарантує рівне право всіх націй на участь у міжнародному житті. Значна частина світового інформаційного простору залишалася тривалий час під впливом російської пропаганди. У той час як російські канали десятиліттями транслиували свій наратив у багатьох країнах світу, українська сторона не змогла запропонувати системної альтернативи – ані в дипломатичній сфері, ані в культурній, ані в масмедіа. Це створило викривлене уявлення про історію, ідентичність та право України на самостійне існування як держави. Це є прямим наслідком того, що державна влада в Україні протягом десятиліть не була носієм української національної ідеї. У заявах чиновників, навіть на міжнародних форумах, рідко звучать терміни «українська нація», «етнонаціональний український народ», «українська національна ідея». Їхня відсутність суперечить як принципам, закладеним у Конституції України [2], так і міжнародним нормам, які гарантують право на збереження та розвиток національної ідентичності [3][4][5]. У результаті такої політики Україна зіштовхнулася з глибокими викликами – внутрішньої дезінтеграції, втрати національної гідності, ослаблення зв'язків між поколіннями, регіонами, церквою та державою. Це є не лише гуманітарною проблемою, а й загрозою національній безпеці, що прямо підпадає під визначення «гібридної агресії», в якій знищення ідеї є одним із головних інструментів ворога.

Українська національна ідея як основа стратегії державного відродження

В умовах жорстокої російсько-української війни за саме існування Української держави, перед обличчям загроз внутрішніх політичних протистоянь, боротьби кланово-олігархічних угруповань, діяльності агентів чужинського впливу, духовної дезорієнтації та зовнішнього поневолення, реалізація української національної ідеї повинна стати не просто бажаним курсом, а фундаментом усієї державної стратегії.

Це має бути не декларативна формула, а дієва, цілісна, обов'язкова для виконання система, закріплена на рівні Конституції, законодавства, державних програм і бюджетного фінансування. Така стратегія повинна пронизувати всю систему управління, освіти, культури, безпеки, дипломатії та духовного розвитку.

Українська національна ідея – як цілісна система цінностей, історичних традицій, мовної складової, духовного спадку, права української нації на самовизначення та творення власної державності – має стати стрижнем державного мислення, політики, управлінських рішень і міжнародного позиціонування України.

Держава, яка не опирається на власну національну ідею, – не має ані внутрішнього ядра, ані зовнішньої суб'єктності. Реалізація української національної ідеї як стратегічної основи державного відродження повинна забезпечити:

- формування єдиної державної ідеології, заснованої на українській традиції, духовності й праві;
- утвердження української мови, культури, Церкви, історичної правди та освіти на всіх рівнях;
- побудову державного апарату з кадрів, які поділяють національну ідею й діють у її дусі;
- орієнтацію внутрішньої і зовнішньої політики на інтереси української нації;
- зміцнення національної безпеки, оборони, інформаційного й духовного захисту;

- подолання посткомуністичної, кланово-олігархічної та колоніальної спадщини, що блокує реалізацію українського національного проекту. Лише за умови впровадження української національної ідеї як основоположного ідеологічного та правового принципу можливе повноцінне державне відродження, подолання духовної руїни та зцілення постколоніальної і посткомуністичної свідомості українського народу.

Це відповідає не лише потребам і правам української нації, а й міжнародним зобов'язанням України як держави, що прагне вільного, демократичного і національно окресленого буття, згідно з:

- Декларацією про державний суверенітет України [1];
- Конституцією України [2];
- Статутом Організації Об'єднаних Націй [3];
- Міжнародним пактом про громадянські і політичні права [4];
- Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права [5];
- Гельсінським заключним актом [7].

У цьому контексті успішні приклади державного відродження на основі національної ідеї демонструють такі країни, як:

- Польща, яка після краху комуністичного режиму відновила стрижень державності навколо польської ідентичності, мови, Церкви й історичної пам'яті;
- Ізраїль, який побудував сучасну національну державу на основі історичної тягlosti, культури, віри і права народу на свою землю;
- Литва, яка чітко відокремила себе від імперської спадщини через відродження власної мови, історії, духовності та армії.

Саме українська національна ідея має стати стратегічним компасом України на шляху до національного оновлення, духовної єдності, перемоги у війні та утвердження України як сильної, вільної, гідної нації у світі.

Впровадження української національної ідеї у всі сфери життя

Впровадження української національної ідеї у систему освіти, культури, інформаційної політики, безпеки, оборони та міжнародних відносин є не лише актом ідеологічного самозахисту, а й запорукою національної єдності, зміцнення державності та перемоги у війні за незалежність і цивілізаційне майбутнє України.

Це також є обов'язком держави перед українською нацією згідно з положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4] та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [5], які чітко зазначають право народів на вільний розвиток, політичну і культурну самореалізацію. Диктатура верховенства права, закладена в статті 8 Конституції України [2], передбачає, що держава зобов'язана не лише формально визнати українську національну ідею, а й впровадити її у законодавство, правосуддя, правоохоронну систему, систему державного управління. Це – вимога часу, війни і перспективи державного відродження.

На основі української національної ідеї повинна формуватися державна стратегія розвитку. Це стосується не лише культури чи освіти, а й таких критичних сфер як національна безпека, внутрішня політика, оборонна промисловість, міжнародна діяльність та духовна сфера. Усі ці напрями прямо визначені в Конституції України [2], Декларації про державний суверенітет [1], а також узгоджуються з міжнародними зобов'язаннями України як члена ООН і підписанта Гельсінського заключного акту [7].

Недотримання цих засад призводить до розбалансування державної системи, втрати довіри громадян, посилення зовнішнього впливу на внутрішню політику і послаблення національного суверенітету.

Саме тому необхідно на законодавчому рівні закріпити статус української національної ідеї як основоположного принципу державної політики. Такий підхід відповідатиме як внутрішньому правопорядку України, так і зобов'язанням за міжнародним правом, зокрема відповідно до Статуту ООН [3], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4] та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [5]. Закріплення української національної ідеї як державної ідеології – це не лише символічний акт. Це – конкретна основа для розробки програм з освіти, інформаційної політики, безпеки, духовного розвитку, регіонального врядування та міжнародної діяльності, як того вимагає Декларація про

державний суверенітет [1] та Конституція України [2]. Реалізація такого підходу дозволить забезпечити цілісну національну безпеку України відповідно до принципів, проголошених у Гельсінському заключному акті [7], які зобов'язують держави поважати політичну, економічну, культурну та духовну ідентичність кожного народу. Одночасно це забезпечить міжнародну суб'єктність України – не лише формальну, а змістовну, ідентифікаційну, ідеологічно зрозумілу як для власного народу, так і для міжнародної спільноти. Україна повинна стати державою з виразною національною позицією, вкоріненою у власній історії, праві, духовності, і водночас відкритою до діалогу, партнерства, безпеки й розвитку, як того вимагають положення Статуту ООН [3] і практики міжнародних організацій.

Сформована на основі української національної ідеї державна політика повинна передбачати не лише сприяння культурі, освіті та духовності, а й конкретну кадрову стратегію. Держава має забезпечити участь у формуванні політики та управлінських рішень тих осіб, які є носіями української національної ідеї, поділяють її, публічно визнають і готові служити національним інтересам. Це відповідає засадам народовладдя, задекларованим у Конституції України [2], і є продовженням міжнародного принципу представницького управління, зафіксованого у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [4]. Лише на основі ціннісного підбору кадрів можна побудувати державу, яка здатна протистояти викликам, зберігати і примножувати власну ідентичність. У свою чергу, відновлення і збереження історичної пам'яті, вшанування героїв національно-визвольної боротьби, відновлення духовних центрів, музеїв, освітніх програм, є не просто елементами культурної політики, а складовою частиною реалізації права українського народу на національне самовизначення [1], [4], [5].

Національна пам'ять є джерелом ідентичності, мотивації до боротьби, єднання та відновлення історичної справедливості. Ігнорування цих аспектів суперечить як положенням Конституції України [2], так і базовим принципам Гельсінського заключного акту [7], які передбачають повагу до національної спадщини як до чинника міжнародної стабільності та взаєморозуміння. З огляду на зазначене, українська держава повинна невідкладно розробити і впровадити всеохопну державну програму національного відродження. Її основою має бути українська національна ідея як головний ідеологічний орієнтир державного управління, що відповідає положенням Декларації про державний суверенітет України [1], Конституції України [2], Статуту ООН [3], а також зобов'язанням України за Міжнародними пактами [4], [5] та Гельсінським заключним актом [7].

Ця програма повинна включати інституційні механізми для розвитку української мови, культури, історії, церкви, національної освіти, науки, медіа і міжнародної дипломатії. Її реалізація стане актом відновлення історичної справедливості, зміцнення державності та фундаментом для нової системи безпеки – як внутрішньої, так і зовнішньої. Центральною метою такої програми має стати утвердження української національної ідеї як обов'язкового елемента у системі освіти всіх рівнів, що відповідатиме як Конституції України [2], так і

Міжнародному пакту про економічні, соціальні і культурні права [5], в якому вказано на право кожного народу на виховання в дусі національної ідентичності.

Освіта як інструмент національного самовизначення

Освіта є ключовим інструментом реалізації української національної ідеї та формування ідентичності громадян України – починаючи з дитячого віку і до рівня науковців, управлінців, лідерів думки. Саме через систему освіти держава має формувати національно свідомого громадянина, патріота, носія історичної пам'яті, духовності та відповідальності перед своєю державою і народом. Це вимагає цілісної освітньої політики, яка включає розробку таких навчальних програм і стандартів, що формуватимуть в учнів і студентів системне розуміння української історії, культури, мови, духовності, права та політичної місії української нації.

Відповідна ідеологічна лінія, побудована на засадах української національної ідеї, по-винна бути інтегрована в усі рівні освіти – дошкільну, загальну середню, професійну, передвищу, вищу, післядипломну, а також у сферу підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів: докторів філософії та докторів наук. Вона має стати частиною державної політики, спрямованої на виховання сильної, духовно цілісної, мислячої нації, яка усвідомлює своє минуле, живе у відповідальності за теперішнє та творить майбутнє. Цей підхід відповідає Конституції України, Закону України «Про освіту», а також узгоджується з принципами Статуту Організації Об'єднаних Націй [3], де підкреслено право народів на вільний розвиток, самобутню культуру та гідну участь у формуванні власної ідентичності.

Національна інформаційна політика і пропаганда

Особливої уваги заслуговує формування системи національної інформаційної політики, яка базується на цінностях української національної ідеї та відповідає положенням Декларації про державний суверенітет [1] та Конституції України [2], де проголошено обов'язок держави забезпечувати інформаційну безпеку та розвиток національного культурного середовища. У контексті гібридної війни, що ведеться проти України, інформаційний простір стає полем стратегічного протистояння. Тому формування державної інформаційної політики, заснованої на засадах національної гідності, правди, історичної справедливості та духовної самобутності, має стати основою для захисту свідомості громадян і протидії пропаганді агресора відповідно до принципів Статуту ООН [3] і Гельсінського заключного акту [7]. Формування ефективної державної пропаганди, яка базується на українській національній ідеї, також є ключовим інструментом у сфері міжнародної комунікації. Україна має не лише оборонятись інформаційно, але й наступально просувати правду про свою історію, боротьбу, ідентичність та духовну традицію. Це відповідає зобов'язанням держави за Статутом ООН [3], який передбачає повагу до рівності націй і популяризацію принципів миру та взаєморозуміння між народами. Координація дій у сфері державної інформаційної політики, освіти, зовнішньої

дипломатії та духовного відродження має здійснюватися на основі єдиної державної програми, яка ґрунтується на положеннях Конституції України [2], Декларації про державний суверенітет [1] та Гельсінського заключного акту [7].

Необхідність нової моделі української державності

Враховуючи загрози, що постали перед Україною, необхідно створити нову модель української державності – ідеологічно цілісну, духовно обґрунтовану, правово захищену. Ця модель має включати в себе обов'язкове стратегічне планування розвитку української нації, церкви, мови, культури, безпеки та оборони. Її основою повинна залишатися українська національна ідея, закріплена в законодавстві і втілена у реальних інституціях, відповідно до положень Декларації про державний суверенітет [1], Конституції України [2] і міжнародних зобов'язань, закріплених у Статуті ООН [3] і Гельсінському акті [7].

Реалізація цього підходу дасть змогу не лише зберегти державу в умовах війни, а й закласти підвалини для повоєнного відродження, сталого розвитку та інтеграції України у глобальну систему на засадах гідності, суверенітету і справедливості.

Підсумок і висновки

У підсумку, впровадження української національної ідеї як державної доктрини має стати не лише національним пріоритетом, а й обов'язком усіх гілок влади, закріпленим у нормативно-правових актах. Це узгоджується з положеннями Конституції України [2], яка визначає Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу, і зі Статутом ООН [3], який гарантує кожному народу право на політичне, економічне, соціальне та культурне самовизначення.

Лише на цій основі можливе формування життєздатної української державності, здатної не лише вижити, але й перемагати, творити, захищати і розвивати націю у XXI столітті. І саме це має стати відповіддю України на виклики війни, глобалізації та цивілізаційного протистояння.

Висновок: Українське політичне, суспільне і духовне життя в усіх своїх вимірах потребує термінового реформування, демократизації та приведення у відповідність до принципу верховенства права [2].

Українська національна ідея повинна бути визнана та проголошена державною владою як основа національної ідеології, розвитку та утвердження Української Держави. Це повністю відповідає як внутрішньому правопорядку України – Декларації про державний суверенітет [1], Конституції України [2], – так і міжнародним зобов'язанням держави, визначеним у Статуті ООН [3], Міжнародних пактах [4], [5] і Гельсінському заключному акті [7]. Це також є необхідним підґрунтям для утвердження реальної дії принципу

верховенства права, а також виключного пріоритету захисту суверенітету й недоторканності державних кордонів України, згідно з нормами міжнародного права [3][4][5].

Лише за таких умов Україна зможе повною мірою реалізувати право української нації на самовизначення, побудову і розвиток власної суверенної держави та забезпечити собі гідне місце серед вільних і рівноправних націй світу.

Список використаних джерел:

1. Декларація про державний суверенітет України. Прийнята 16 липня 1990 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 01.07.2025).
2. Конституція України. Прийнята 28 червня 1996 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.07.2025).
3. Статут Організації Об'єднаних Націй. Підписаний 26 червня 1945 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (дата звернення: 01.07.2025).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Прийнятий 16 грудня 1966 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 01.07.2025).
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Прийнятий 16 грудня 1966 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 01.07.2025).
6. Декларація Організації Об'єднаних Націй про надання незалежності колоніальним країнам і народам. Прийнята 14 грудня 1960 р. (Резолюція 1514 (XV)) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples> (дата звернення: 01.07.2025).
7. Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі (Гельсінський акт). Підписаний 1 серпня 1975 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.osce.org/helsinki-final-act> (дата звернення: 01.07.2025).

Автор: Віктор Бедь, доктор богословських наук, доктор юридичних наук, професор, академік, президент Карпатського університету імені Августина Волошина, Ужгородської української богословської академії та Міжнародної академії богословських наук; єпископ Мукачівський і Карпатський, керуючий Мукачівсько-Карпатською єпархією Православної Церкви України (м. Ужгород, Україна).